

Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2022 / Vol. XLI / 2-3 / 141-154
Pregledni naučni rad
Primljeno: 15. novembar 2022. godine
Prihvaćeno: 14. decembar 2022. godine
DOI: 10.47152/ziksi2022310
UDK: 364-786-058.57
159.923.072.59:343.91-051-025.32

ISTRAŽIVANJA DIMENZIJA KRIMINALNE KARIJERE: IMPLIKACIJE ZA TRETMAN HRONIČNIH PRESTUPNIKA

Dragana BOGIĆEVIĆ*

Kriminalna karijera opisuje dugoročne obrasce kriminalne aktivnosti duž celokupnog životnog toka prestupnika. Odlikuje je početak, perzistencija, eskalacija i okončanje. Poznavanje kontinuuma kriminalne karijere i njenih dimenzija direktno je u funkciji razumevanja razvoja kriminalnog ponašanja, ali i tretmana hroničnih prestupnika. Brojne istraživačke studije kriminalne karijere i njenih dimenzija, a posebno frekvencije i trajanja imaju svoj doprinos u tretmanu tzv. hroničnih prestupnika. Stoga je cilj ovog rada da kroz prikaz ključnih istraživanja dimenzija kriminalne karijere ukaže na koji način se postojeća saznanja mogu iskoristiti u tretmanu hroničnih prestupnika. U radu su, nakon objašnjenja dimenzija kriminalne karijere, prikazani ključni rezultati istraživanja dimenzija kriminalne karijere i na kraju, izvedene implikacije koje mogu biti od značaja za unapređenje tretmana hroničnih prestupnika.

KLJUČNE REČI: kriminalna karijera / dimenzije kriminalne karijere / tretman / hronični prestupnici

* Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. E-mail: draganabogi@outlook.com

1. UVOD

Paradigma kriminalne karijere uvodi se u kriminologiju krajem 70-ih godina prošlog veka. Tokom naredne decenije, dolazi do njenog ozbiljnijeg prihvatanja što je uslovalo porast broja istraživanja u ovoj oblasti. Polazna pretpostavka svih istraživanja kriminalne karijere bila je da pojedinci započinju svoju kriminalnu karijeru na određenom uzrastu, sa izvesnom stopom individualnog kriminala učestvuju u ukupnom kriminalu, čine raznovrsna krivična dela i na kraju, prestaju sa kriminalnim ponašanjem (Piquero et al., 2003). Na temelju ove postavke sprovedeno je do današnjih dana mnoštvo kvalitativnih i kvantitativnih studija koje su težile da otkriju dugoročne obrasce kriminalne aktivnosti duž celokupnog životnog toka prestupnika i objasne inicijaciju, perzistenciju, eskalaciju i terminaciju kriminalnog ponašanja. Pored toga, istraživanjima kriminalne karijere uočeno je da je mala grupa prestupnika odgovorna za većinu svih krivičnih dela, a nazvana je hroničnim prestupnicima (Wolfgang et al., 1972). Pregledom relevantne literature uviđa se da saznanja iz studija o pojedinačnim dimenzijama kriminalne karijere mogu imati svoju primenu u tretmanu hroničnih prestupnika. Stoga je cilj ovog rada da kroz prikaz ključnih istraživanja dimenzija kriminalne karijere ukaže na koji način se postojeća saznanja mogu iskoristi u tretmanu hroničnih prestupnika.

2. DIMENZIJE KRIMINALNE KARIJERE

Kriminalna karijera se najopštije definiše kao „karakterizacija longitudinalnih sekvenci kriminalnog ponašanja jednog prestupnika“ (Blumstein et al., 1986: 12). Istraživanjima su prvobitno izdvojene četiri dimenzije kriminalne karijere – participacija, frekvencija, trajanje i ozbiljnost, a nešto kasnije izdvojena je i peta dimenzija – obrasci saučesništva.

2.1. Participacija

Participacija ili prevalencija ukazuje na procentualno učešće određene populacije u ukupnom kriminalu tokom određenog vremenskog perioda. Može se odražavati na dva načina, kao deo ispitivane populacije koji je učinio barem jedno krivično delo do određenog uzrasta (kumulativna participacija), ili kao deo populacije koji je aktivan u vršenju krivičnih dela tokom posmatranog perioda (aktuelna participacija). Pod aktivnim prestupnicima podrazumevaju se kako oni pojedinci koji su prvi put izvršili krivično delo tokom posmatranog perioda – primarni prestupnici, tako i hronični prestupnici koji su započeli svoju kriminalnu aktivnost u ranijem periodu, ali su bili aktivni u kriminalu tokom posmatranog perioda (Piquero et al., 2003).

Procene o stopi participacije mogu varirati usled nekoliko faktora. Pre svega, rezultati procene zavise od metode izveštavanja o učešću u kriminalnim aktivnostima. Očekivano, stopa participacije viša je ukoliko se podaci prikupljaju samoizveštavanjem ispitanika, nego kada se prikupljaju iz zvanične evidencije. Drugo, stopa participacije razlikuje se i zavisno od tipa kriminala za koji se meri

participacija. Razumljivo je da će stopa participacije biti veća kod manje ozbiljnih oblika kriminala u poređenju sa oblicima kriminala koji imaju visok stepen društvene opasnosti. Treće, kada se podaci prikupljaju iz zvanične evidencije, procene o participaciji biće više ukoliko su zasnovane na policijskim izveštajima nego procene koje su zasnovane na sudskim presudama ili hapšenjima. Na kraju, procene o participaciji variraju i zavisno od karakteristika i reprezentativnosti uzorka, pa je očekivano da će stopa participacije biti viša u zatvorskoj populaciji u poređenju sa opštom populacijom (Piquero et al., 2003).

Blumstein i saradnici (Blumstein et al., 1986) izvestili su da je oko 15% muškaraca koji žive u gradovima do 18. godine uhapšeno za barem jedan od osam ozbiljnih krivičnih dela (npr. ubistvo, silovanje, krađa), a 25-45% za prekršaj koji nije iz domena saobraćaja. Korišćenjem podataka iz Filadelfijske studije¹, Trejsi i saradnici (Tracy et al., 1990, prema Piquero et al., 2003) su utvrdili da je 33% ispitivanih dečaka i 14% devojčica imalo kontakt sa policijom do uzrasta od 18. godina. Na osnovu podataka iz Kembridž studije², Farrington i saradnici (Farrington et al., 2009) utvrdili su da je 41% ispitanika bilo osuđeno za izvršenje krivičnog dela do njihove 50. godine. Posmatrajući isključivo period maloletstva (od 10. do 16. godine) 21% muškaraca bilo je osuđeno za izvršenje krivičnog dela. Autori su zaključili da stopa participacije raste do 17. godine, a nakon toga opada. Najveća stopa rasta prevalencije zabeležena je na uzrastu od 14. godina, dok je najveća stopa pada prevalencije zabeležena na uzrastu od 23. godine. Na osnovu podataka iz Pitsburške studije mladih³, utvrđeno je da je 42.5% najmlađe kohorte ispitanika, a 50% najstarije kohorte ispitanika bilo osuđeno za barem jedno krivično na uzrastu od 10. do 30. godine (Ahonen et al., 2021).

U nekoliko studija procene o participaciji u kriminalnim aktivnostima vršene su na osnovu samoiskaza ispitanika. Eliot (Elliott, 1994) ukazuje da je kumulativna participacija ozbiljnih, nasilnih krivičnih dela oko 30%. U jednom istraživanju (Le Blanc & Frechette, 1989, prema Piquero et al., 2003) 97% kanadskih mladića prijavilo je da je tokom adolescencije izvršilo najmanje jedno krivično delo. Na osnovu podataka iz Kembridž studije, samoiskazom ispitanika, 93% ispitivanih dečaka prijavilo je da je izvršilo barem jedno od osam specifičnih krivičnih dela (npr. krađa, telesne povrede, vandalizam) (Farrington et al., 2009). Samoiskazom

¹ Filadelfijska studija kohorte rođenja (*Philadelphia Birth Cohort Study I – 1945*) – prospektivna longitudinalna studija rađena na uzorku od 9945 dečaka rođenih 1945. godine u gradu Filadelfija, država Pensilvanija, koji su od desete do sedamnaeste godine (period od 1955. do 1962. godine) živeli u Filadelfiji.

² Kembridž studija o razvoju delinkventa (*Cambridge Study in Delinquent Development*) – longitudinalna prospektivna studija o razvoju antisocijalnog i kriminalnog ponašanja čija je realizacija započela 1961. godine i još uvek traje. Uzorkom studije obuhvaćeno je 411 dečaka rođenih 1953. godine u južnom Londonu.

³ Pitsburška studija mladih (*Pittsburgh Youth Study*) sprovedena na uzorku od 1517 dečaka učenika prvog, četvrtog ili sedmog razreda. Deo je šireg programa uzroka i korelata delinkvencije – Uzroci i korelati (*Program of Research on the Causes and Correlates of Delinquency - Causes and Correlates*) koji je započeo sa realizacijom 1986. godine na inicijativu Kancelarije za maloletničko pravosuđe i prevenciju delinkvencije (*Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention – OJJDP*).

ispitanika, korišćenjem podataka iz Pitsburške studije mladih, 56% najmlađe i čak 76.5% najstarije uzrasne kohorte izvršilo je jedno ili više krivičnih dela na uzrastu između 10. i 30. godina (Ahonen et al., 2021).

Nezavisno od načina prikupljanja podataka, na osnovu rezultata istraživanja mogu se izvesti dva zaključka. Prvo, stopa participacije u ukupnom kriminalu značajno je viša kod osoba muškog pola u odnosu na ženski pol, naročito kada su u pitanju ozbiljna krivična dela. Mofit (Moffitt et al., 2001, prema Piquero et al., 2013) je, korišćenjem podataka iz Dunedin studije⁴, ukazala da su dečaci u značajno višem riziku da do 18. godine imaju kontakt sa policijom i budu osuđeni, naročito za nasilna krivična dela, u poređenju sa devojčicama. Drugo, postoji snažna povezanost između uzrasta i participacije. Većina prestupnika se u kriminalne aktivnosti uključuje na uzrastu mlađem od 18. godina (Piquero et al., 2003). Blumštajn i saradnici (Blumstein et al., 1986) navode da polovina prestupnika koja biva uhapšena u bilo kom periodu života, prvo krivično delo izvrši pre 18. godine. Prema procenama iz zvanične statistike najveći broj ispitanika se u kriminalne aktivnosti uključuje između 14. i 18. godine, dok je taj uzrast još niži ukoliko se podaci prikupljaju samoizveštavanjem (od 13 do 17 godine) (Elliott, 1994).

2.2. Frekvencija

Frekvencija, kao druga dimenzija kriminalne karijere, izražava učestalost kriminala aktivnih prestupnika. Reflektuje se kroz stopu individualnog kriminala, odnosno prosečan broj prestupa koje izvrše aktivni prestupnici tokom kriminalne karijere (označava se grčkim slovom lambda - λ). (Blumstein et al., 1988).

Korišćenjem podataka iz Randove ankete osuđenika⁵ dobijeni su rezultati koji ukazuju da su prestupnici učinili između 14.9 (Teksas) i 50.3 (Mičigen) teških krađa i između 4.8 (Teksas) i 21.8 (Kalifornija) razbojništava. Ukoliko se posmatra 10% najaktivnijih osuđenika, podaci o individualnoj frekvenciji značajno su viši. Naime, 10% najaktivnijih osuđenika prijavilo je 600 izvršenih krivičnih dela u periodu od dve godine koje su prethodile izvršenju kazne zatvora (Chaiken & Chaiken, 1982). Na osnovu podataka iz Kembridž studije, uočena je frekvencija od 112 krivičnih dela po prestupniku samoizveštavanjem ispitanika, a 3.3 krivičnih dela po prestupniku ukoliko se posmatraju podaci iz zvanične evidencije (Farrington et al., 2014). Blumstein i saradnici (Blumstein et al., 1986) rezimirali su varijacije individualne stope kriminala aktivnih prestupnika prema polu i uzrastu. U odnosu na pol, otkrivena je niska stopa varijacije u frekvenciji između muškaraca i žena (2:1) za većinu krivičnih dela. Iako je stopa participacije ženskog pola u kriminalnim

⁴ Dunedin studija (*The Dunedin Multidisciplinary Health and Development Study – Dunedin Study*) – longitudinalna studija zdravlja, razvoja i blagostanja koja se sprovodi na opštem uzroku Novozelanzana koji su rođeni 1972-73. godine koji se i dalje intervalno prate i procenjuju.

⁵ Randova anketa zatvorenika (*Rand Inmate Survey – Rand Survey of Prison and Jail Inmates*) je realizovana 1978. godine od strane Rand korporacije (*RAND Corporation*) u tri američke države (Kalifornija, Mičigen i Teksas) na uzorku od 2190 osuđenih lica muškog pola.

aktivnostima značajno niža, ženske osobe koje su aktivni prestupnici vrše krivična dela u sličnim frekvencijama kao osobe muškog pola. U odnosu na uzrast, otkrivene su neznatne promene u frekvencijama za specifična krivična dela, ali ukoliko se posmatraju svi tipovi kriminala uočen je porast frekvencije u periodu maloletstva i pad tokom odraslog doba.

Sumiranjem postojećih saznanja o frekvenciji, Spelman (Spelman, 1994) iznosi sledeće zaključke. Prvo, kroz studije postoje različite vrednosti za procenu frekvencije prestupa zbog različitog definisanja i operacionalizacije stope prestupa. Drugo, varijacije u frekvencijama presupa mogu se pripisati razlikama u populaciji obuhvaćenoj uzorkom, pa je očekivano frekvencija viša u zatvorskoj populaciji u odnosu na populaciju prestupnika kojima je izrečena neka druga krivična sankcija. Treće, prosečan prestupnik izvrši oko osam prestupa godišnje, dok prestupnici koji su u nekom periodu svog života izvršavali zatvorsku kaznu izvrše od 30 do 50 prestupa godišnje. Prosečan prestupnik koji dolazi na izvršenje zatvorske kazne, u godini koja prethodi institucionalizaciji, izvrši između 60 i 100 prestupa. Četvrto, prestupnici ne vrše sve vreme krivična dela. Postoje dokazi koji ukazuju da veliki broj prestupnika ima duge vremenske periode u kojima uopšte ne vrše krivična dela. Na kraju, distribucija frekvencije kriminala je visoko zakrivljena, što ukazuje da mali broj prestupnika čini krivična dela u mnogo višim stopama od stope prosečne individualne frekvencije.

2.3. Trajanje

Kada je u pitanju trajanje kriminalne karijere, pravi se razlika između trajanja kriminalne karijere i trajanja rezidualne karijere. Trajanje ili dužina kriminalne karijere podrazumeva period od inicijacije do terminacije kriminalne karijere, odnosno period od izvršenja prvog do poslednjeg krivičnog dela prestupnika. Sa druge strane, trajanje rezidualne karijere predstavlja očekivano vreme koje je preostalo do okončanja kriminalne karijere (Blumstein et al., 1986).

U izučavanju trajanja kriminalne karijere izdvajaju se dva pristupa. Prvi pristup povezan je sa individualnom frekvencijom i odnosi se na predviđanje ostatka vremena do kraja kriminalne karijere nakon svakog novog prestupa. Drugi pristup usmeren je na prosečno trajanje celokupne kriminalne karijere i odnosi se na vreme od prvog do poslednjeg prestupa.

Spelman (Spelman, 1994) je, korišćenjem podataka iz Randove ankete zatvorenika, procenio da je prosečna dužina kriminalne karijere od šest do sedam godina. Pored toga, ukazao je da veću stopu terminacije imaju mladi i neiskusni prestupnici koji se nalaze u prvih pet godina svojih karijera, u odnosu na starije prestupnike. Međutim, nakon pet godina trajanja karijere stopa terminacije se izjednačava i ne zavisi od uzrasta. Povećanje stope terminacije zapaža se tek kod prestupnika čija aktivna kriminalna karijera traje preko 20 godina. Na uzorku muškaraca i žena rođenih 1953. godine, koji su praćeni do njihove 31. godine, utvrđeno je da je prosečno trajanje kriminalne karijere 7.4 godina za muškarce, i 4.9 godina za žene. Na istom uzorku, kada su ispitanici imali 40. godina, dobijene su procene o prosečnom

trajanju karijere od 9.7 godina za muškarce i 5.6 godina za žene (Home Office Statistical Bulletin, 1995, prema Piquero et al., 2004). U okviru Kembridž studije Farington i saradnici (Farrington et al., 1998) su prateći ispitanike do srednjeg odraslog doba ukazali da je prosečno trajanje kriminalne karijere 10 godina. Pored toga, Farington i saradnici procenjivali su trajanje karijere u zavisnosti od uzrasta na kome započinje. Očekivano, prosečna dužina kriminalne karijere značajno se smanjuje sa povećanjem uzrasta na kome prestupnici započinju sa vršenjem krivičnih dela. Piquero i saradnici (Piquero et al., 2004) su procenili da prosečna dužina karijere među ozbiljnim maloletnim prestupnicima koji su po uslovnom otpustu praćeni 150 meseci, iznosi nešto više od 17 godina. Kao i u ostalim studijama, potvrđeno je da uključivanje u kriminalne aktivnosti na mlađem uzrastu produžava trajanje kriminalne karijere.

Blumštajn i saradnici (Blumstein et al., 1982) su sproveli najdetaljniju studiju o trajanju kriminalne karijere iz koje je izvučeno šest ključnih zaključaka. Prvo, prosečan prestupnik čini krivična dela u periodu od pet godina, sa prosečnim trajanjem kriminalne karijere između 4.2 i 7 godina za imovinska i krivična dela protiv života i tela. Drugo, otkriveno je da je prosečno trajanje kriminalne karijere prilično stabilno. Treće, uočeno je da stopa terminacije varira tokom karijere, najpre opada, zatim stagnira i na kraju pokazuje porast. Četvrto, trajanje kriminalne karijere povezano je sa uzrastom na kome počinje. Započinjanje karijere na mlađem uzrastu predviđa duže trajanje kriminalne karijere. Peto, trajanje kriminalne karijere varira u zavisnosti od vrste krivičnih dela koja prestupnici vrše. Prestupnici koji vrše krivična dela protiv imovine imaju najkraću kriminalnu karijeru (4-6 godina), dok je najduže trajanje kriminalne karijere uočeno kod krivičnih dela ubistva i teške telesne povrede (oko 10 godina). Na kraju, kod prestupnika koji ostanu aktivni u kriminalu na uzrastu od 30. godina, može se očekivati produžetak kriminalne karijere za još 10 godina.

2.4. Ozbiljnost

Ozbiljnost, kao četvrta dimenzija kriminalne karijere, u najužem smislu odnosi se na tendenciju da se tokom kriminalne karijere vrše ozbiljni prestupi. U širem smislu, ona obuhvata još tri fenomena: eskalaciju – tendencija da se sa napretkom karijere vrše sve ozbiljniji i teži prestupi, specijalizaciju – tendencija da se u uzastopnom kriminalu pojavljuju prestupi iste vrste i generalizaciju – tendencija da se u uzastopnom kriminalu vrše raznovrsni prestupi (Piquero et al., 2003). Iako su svi ovi fenomeni obuhvaćeni studijama proučavanja sekvenci različitih tipova kriminala u individualnoj kriminalnoj karijeri, najviše istraživanja je posvećeno fenomenu specijalizacije.

Prilikom ispitivanja fenomena specijalizacije korišćene su različite metodološke tehnike. Ipak, uočeno je da se specijalizacija dešava u malom broju slučajeva, kao i da je izraženija kod prestupnika koji čine veliki broj krivičnih dela tokom karijere (Tracy et al., 1990, prema Piquero et al., 2003). Korišćenjem podataka iz Randove ankete osuđenika, uočena je specijalizacija imovinskih prestupa (Spelman 1994),

mada osuđenici generalno imaju tendenciju da prijavljuju značajno više raznovrsnih krivičnih dela nego prestupa iste vrste (Chaiken & Chaiken, 1982). Posmatrajući fenomen specijalizacije kroz različite uzraste, uočeno je da se ona češće javlja kod odraslih prestupnika u odnosu na maloletne prestupnike (Cohen 1986, prema Piquero et al., 2003).

Pojedini naučnici bili su usmereni na ispitivanje specijalizacije nasilnih delikata. Međutim, korišćenjem podataka iz Kembridž studije, otkriveno je malo dokaza o specijalizaciji nasilnih delikata. Zaključeno je da je najснаžniji prediktor za izvršenje nasilnih delikata tokom kriminalne karijere broj prestupa, odnosno verovatnije je da će prestupnici sa visokom stopom frekvencije kriminala akumulirati nasilne delikte tokom svoje karijere (Piquero et al., 2007).

Blumštajn (Blumstein et al., 1988) je proučavajući krivične dosjee prestupnika iz Mičigena otkrio da je tendencija da se vrše ozbiljni prestupi relativno stabilna tokom karijere, s tim da se kod određenog, malog broja prestupnika uočava povećanje ozbiljnosti u uzastopnim prestupima. Trejsi i saradnici (Tracy et al., 1990, prema Piquero et al., 2003) su istraživali eskalaciju koristeći podatke iz obe Filadelfijske studije kohorte⁶ i ukazali da generalno govoreći u slučaju ponavljanja prestupa, svaki naredni prestup teži je i ozbiljniji u odnosu na prethodni.

U direktnoj vezi sa fenomenom specijalizacije jeste suprotan fenomen generalizacije. Istraživanja ukazuju da odrasli prestupnici imaju tendenciju da vrše različita krivična dela koja pripadaju istom tipu kriminala (npr. imovinski prestupi, nasilni prestupi) i slabiju tendenciju da vrše krivična dela različitih tipova. Kod maloletnih prestupnika ta granica nije toliko oštra, pa se kod njih zapaža tendencija da vrše krivična dela koja pripadaju različitom tipu (Blumstein et al., 1986).

2.5. Obrasci saučesništva

Poslednja dimenzija kriminalne karijere jesu obrasci saučesništva koji ukazuju na okolnost da li pojedinci tokom kriminalne karijere vrše krivična dela samostalno ili u saučesništvu sa drugima (Reiss, 1988).

Korišćenjem podataka iz Kembridž studije, kako bi ispitali obrasce saučesništva, Piquero i saradnici (Piquero et al., 2007) došli su do nekoliko ključnih saznanja. Stopa vršenja krivičnih dela u saučesništvu najviša je tokom perioda kasne adolescencije, a sa povećanjem uzrasta dolazi do opadanja. Vršenje krivičnih dela u saučesništvu izraženije je kod imovinskih delikata u odnosu na druge tipove kriminala. Postoji povezanost između ukupnog broja saučesnika tokom karijere i trajanja same karijere, pa tako pojedinci čija kriminalna karijera traje manje od 5 godina imaju tendenciju da se udružuju sa manjim brojem saučesnika, a pojedinci

⁶ Druga filadelfijska studija kohorte rođenja (*Philadelphia Birth Cohort Study II – 1958*) predstavlja replikaciju prve studije i obuhvata uzorak od 27160 dečaka i devojčica, rođenih 1958. godine u Filadelfiji, koji su živeli u tom gradu barem od desete do sedamnaeste godine života (period od 1968. do 1975. godine). Studija je pratila kriminalnu karijeru mladih osoba do uzrasta od 26 godina.

čija karijera traje preko 20. godina imaju veliki broj saučesnika (u proseku preko 10). Postoji snažna povezanost između uzrasta na kojem je prestupnik prvi put osuđen i ukupnog broja saučesnika tokom karijere. Drugim rečima, prestupnici koji su prvi put osuđeni na ranom uzrastu u proseku imaju veći broji saučesnika tokom karijere u poređenju sa prestupnicima koji su prvi put osuđeni na kasnijem uzrastu. Na kraju, isključivo vršenje krivičnih dela samostalno ili u saučesništvu je retko, što ukazuje da većina prestupnika krivična dela vrši i na jedan i na drugi način.

U drugoj studiji (van Mastrigt & Farrington, 2009, prema Piquero et al., 2013), korišćenjem podataka iz zvanične evidencije o prestupnicima, njihovim krivičnim delima i tipovima krivičnih dela koji su se učestalo ponavljali u periodu od 2002. do 2005. godine na severu Engleske, izvedena su četiri ključna zaključka. Prvo, samo mali broj od svih evidentiranih krivičnih dela izvršen je u saučesništvu. Drugo, stopa izvršenja krivičnih dela u saučesništvu opada sa povećanjem uzrasta prestupnika. Treće, stopa izvršenja krivičnih dela u saučesništvu viša je kod žena u odnosu na muškarce. Četvrto, stopa izvršenja krivičnih dela u saučesništvu najviša je kod imovinskih delikata.

3. PREPORUKE ZA TRETMAN HRONIČNIH PRESTUPNIKA

Znanja vezana za dimenzije kriminalne karijere mogu poslužiti kao dobra osnova za tretman hroničnih prestupnika. Iz istraživanja o dimenzijama kriminalne karijere može se uvideti da se značajan deo krivičnih dela, uključujući i teška krivična dela, izvršava u periodu maloletstva, kao i da se započinjanje kriminalne karijere najčešće vezuje za uzrast mlađi od 18. godina. Dodatno, započinjanje kriminalne karijere na uzrastu mlađem od 18. godina prediktivno je za visoku individualnu stopu kriminala tokom odraslog doba (Chaiken & Chaiken, 1982). Dalje, uočeno da iako se veliki broj maloletnika uključuje u kriminalne aktivnosti na ranom uzrastu, veliki broj njih prilično rano prekida svoju karijeru, često bez ikakve zvanične intervencije koja bi ih odvrtila od kriminalnog ponašanja. Ipak, istraživanjima je izdvojena i mala grupa prestupnika koji imaju izuzetno visoku individualnu stopu prestupa (Wolfgang et al., 1972). U skladu sa dobijenim nalazima postavlja se pitanje da li se prestupnici sa visokom stopom individualnog kriminaliteta mogu pravovremeno identifikovati kako bi se mogli uputiti na adekvatan tretman u sistemu maloletničkog ili krivičnog pravosuđa (Reiss, 1986). Upravo zbog toga u kontekstu tretmana hroničnih prestupnika značajna su znanja koja se odnose na mogućnost propekivnog identifikovanja prestupnika sa visokom individualnom stopom kriminalna (λ).

3.1. Mogućnosti procene stope individualnog kriminala

Istraživanja kriminalne karijere ukazuju da je stopa individualnog kriminala ozbiljnih prestupnika krajnje zakrivljena, odnosno da je mala grupa pojedinaca odgovorna za većinu izvršenih prestupa. Na primer, u Filadelfijskoj studiji kohorte rođenja utvrđeno je da je samo 6% kohorte i 18% delinkvenata bilo odgovorno za 52% od svih, kroz razgovore sa policijom, zvanično evidentiranih prestupa u gradu

do uzrasta od 17 godina (Wolfgang i sar., 1972). Slični rezultati zabeleženi su i na uzorku druge Filadelfijske studije kohorte rođenja, gde su hronični prestupnici predstavljali 7.5% članova kohorte i 23% prestupnika odgovornih za 61% svih zvanično evidentiranih prestupa (Wolfgang i sar., 1987). Identifikovanje male grupe prestupnika koji vrše nekoliko stotina prestupa godišnje, sasvim prirodno, zahteva traganje za validnim i pouzdanim metodom blagovremenog otkrivanja takvih prestupnika. U vezi sa predikcijom stope individualnog kriminala bitno je istaći dva problema, a to su: teškoće u identifikovanju pojedinaca sa visokom frekvencijom kriminala i pitanje „pretpostavljene selektivnosti“ kojom se ublažava potreba za jasnom predikcijom.

Kada je u pitanju otkrivanje pojedinaca sa visokom frekvencijom kriminala prisutne su, i pored saznanja o karakteristikama prestupnika sa visokom stopom kriminala, teškoće u prospektivnom identifikovanju specifičnih pojedinaca. Grinvud i Tarner (Greenwood & Turner, 1987) su, korišćenjem podataka zasnovanih na informacijama *follow-up* kriminalne istorije osuđenih lica Kalifornije koja su učestvovala u Randovoj anketi i bila dve godine na slobodi (nakon izvršene zatvorske kazne), ispitivali obim u kome je Sedmo-faktorska prediktivna skala⁷ (Greenwood & Abrahamse, 1982) uspešna u predikciji postpenalnog recidivizma. Utvrđeno je da skala nije veoma efektivna u predikciji postpenalne kriminalne aktivnosti kada se meri krivično-pravni recidivizam preko hapšenja. Naime, većina otpuštenih osuđenika, nezavisno da li su ocenjeni kao prestupnici sa visokom ili niskom stopom kriminala, bili su ponovo uhapšeni tokom naredne dve godine. Višer (Visher, 1986) je, za potrebe provere prediktivne skale, reanalizirao podatke Randove ankete i utvrdio da je 55% prestupnika iz grupe prestupnika za koju je prediktovana visoka stopa kriminala (27% ukupnog uzorka) bilo pogrešno-pozitivno klasifikovano. Zapravo, konstatovano je da je skala pouzdanija za identifikovanje prestupnika sa niskom stopom individualnog kriminala. Deceniju kasnije, Ohan (Auehahn, 1999) je replicirala originalnu studiju na reprezentativnom uzorku kalifornijskih zatvorenika i utvrdila da ukupna prediktivna vrednost skale, odnosno tačnost razvrstavanja osuđenika u kategorije iznosi 60%, što ukazuje na značajan udeo grešaka u identifikovanju prestupnika sa visokom stopom kriminala u ranijim analizama. Prema kalkulacijama ove autorke, samo 5.6% zatvorenika je bilo pogrešno klasifikovano u grupu prestupnika sa visokom stopom kriminala, među kojima je samo 1% prestupnika bilo sa niskom stopom.

Na osnovu longitudinalnih podataka o ozbiljnim prestupnicima Kalifornije koji su bili na parolu, Hapanen (Haapanen, 1990) je testirao pretpostavku da kriminalnu karijeru karakteriše poprilično konstantna stopa kriminalnog ponašanja, posebno među prestupnicima koji imaju visoku stopu individualnog kriminala. Međutim,

⁷ Sedmo-faktorsku prediktivnu skalu konstruisali su Greenwood i Abrahamse u studiji posvećenoj problemu selektivnog onesposobljavanja. Studija se bazira na ispitivanju osuđenih lica obuhvaćenih Randovom anketom zatvorenika koji su bili osuđeni zbog izvršenja imovinskih delikata. Faktori skale se uglavnom odnose na prethodnu kriminalnu istoriju (npr. ranije osude, ranija izdržavanja kazne, uzrast u kome je prvi put osoba osuđena i sl.). Opširnije videti u: Greenwood & Abrahamse, 1982.

otkriveno je da stopa kriminala (merena kroz stopu hapšenja) nije stabilna i da pokazuje tendenciju opadanja sa uzrastom. Samo nekolicina prestupnika održava konstantne obrasce niske, umerene ili visoke stope kriminala u terminima stope hapšenja tokom četvorogodišnjeg perioda. Nizak procenat prestupnika iz grupe prestupnika klasifikovanih u grupu sa visokom stopom kriminala (28% tokom trogodišnjeg perioda i 12% tokom sve četiri godine) održava konstantnu stopu kriminalnog ponašanja. Ovi rezultati sugerišu da pretpostavka o stabilnosti stope kriminala precenjuje obim kriminala koji može biti sprečen intenzivnim tretmanom visoko-rizičnih prestupnika, budući da prestupnici sa visokom stopom kriminala ne ostaju uvek takvi.

Drugi problem koji stoji u vezi sa predikcijom individualne stope kriminala tiče se pitanja „pretpostavljene selektivnosti“. Mnoge analize individualne stope kriminala počivaju na dobijenoj jednostavnoj oceni prosečne vrednosti stope individualnog kriminala zatvorskih osuđenika, koja se bez razlika primenjuje na ukupnu populaciju prestupnika. Time se pretpostavlja da svi prestupnici podjednako učestvuju u kriminalnom ponašanju, nezavisno od toga da li su bili u krivično-pravnom procesu ili ne, te da je verovatnoća njihove detekcije i institucionalizacije jednaka. Međutim, mere stope individualnog kriminala izvedene na osuđeničkoj populaciji pokazuju snažnu selektivnu osnovu, budući da osobe koje su prošle kroz krivično-pravnu proceduru teško mogu biti reprezentativne za ukupnu populaciju prestupnika. Ova selektivna osnova može biti rezultat činjenice da je osuđenička, a posebno zatvorska populacija, sklonija vršenju krivičnih dela i ima višu frekvenciju kriminala (Piquero et al., 2003).

Korišćenjem podataka iz Randove ankete zatvorenika, proučavan je problem pretpostavljene selektivnosti i utvrdili da je u populaciji neinstitucionalizovanih prestupnika veće učešće prestupnika koji u niskoj frekvenciji vrše imovinska krivična dela nego u zatvorskoj populaciji, dok je učešće prestupnika koji vrše imovinska krivična dela u visokoj frekvenciji daleko veće u zatvorskoj populaciji (Canela-Cacho et al., 1997). Otuda se selektivnost sasvim prirodno pojavljuje, budući da prestupnici sa visokom stopom kriminala imaju više mogućnosti za institucionalizaciju shodno većem broju počinjenih krivičnih dela, te se i potreba za eksplicitnim identifikovanjem takvih prestupnika zaobilazi.

3.2. Mogućnosti procene trajanja kriminalne karijere

Drugo značajno pitanje u kontekstu tretmana hroničnih prestupnika jeste adekvatna procena trajanja kriminalne karijere. Istraživanja su jasno pokazala da je većina kriminalnih karijera ograničenog trajanja i da pored izvesnih varijacija u dužini kriminalne karijere, u nekom trenutku, praktično svi prestupnici odustanu od vršenja krivičnih dela (Laub & Sampson, 2003). Dodatno, ističe se da institucionalni tretman prestupnika koji je na kraju kriminalne karijere predstavlja rasipanje resursa unutar penalnog sistema, te da bi najveću korist od institucionalnog tretmana imali prestupnici koji se nalaze na vrhuncu svoje kriminalne karijere, pre nego prestupnici koji su na njenom kraju.

Problem u vezi sa usmeravanjem institucionalnog tretmana na prestupnike koje se nalaze na sredini kriminalne karijere predstavljaju poteškoće u proceni kada se kriminalna karijera prestupnika završava. Teško je znati da li je određeni prestupnik samo prestao da vrši krivična dela tokom određenog vremenskog perioda sa čijim će vršenjem kasnije nastaviti (tzv. intermitentnost) ili je zaista prekinuo svoju kriminalnu karijeru (Piquero et al., 2004).

Dva najopštija pristupa u proučavanju terminacije karijere zasnivaju se na proceni verovatnoće terminacije karijere nakon izvršenja svakog novog krivičnog dela i proceni prosečne dužine karijere prestupnika. Kada je u pitanju prvi pristup, Blumštajn i saradnici (Blumstein et al., 1986) su izračunali da se verovatnoća održavanja kriminalnog ponašanja povećava nakon svakog izvršenog krivičnog dela i da svoj vrhunac dostiže posle četvrtog izvršenog dela. Do sličnih rezultata došli su Farrington i saradnici (Farrington et al., 1998), koji su korišćenjem podataka o donetim presudama, izračunali verovatnoću recidivizma do 32 godine starosti za sve osobe obuhvaćene uzorkom Kembridž studije i utvrdili da se nakon izvršenja trećeg krivičnog dela verovatnoća recidivizma povećava i predviđa izvršenje narednih deset krivičnih dela.

Daleko je veći broj studija u kojima je terminacija karijere utvrđivana na osnovu procene prosečne dužine karijere kriminalaca. Tri velike studije, realizovane krajem sedamdesetih godina prošlog veka, procenile su da dužina kriminalne karijere iznosi od 5 do 15 godina (Greenberg, 1975; Greene, 1977; Shinnar & Shinnar, 1975). Detaljnije zaključke o trajanju kriminalne karijere izveli su Blumštajn i saradnici (Blumstein et al., 1982). Prvo, kriminalna karijera je relativno kratka i u proseku traje oko pet godina za one prestupnike koji su aktivni u kriminalu kao mlađa punoletna lica (počinju da vrše krivična dela na uzrastu starijem od 18 godina). Drugo, kod prestupnika koji započnu karijeru na uzrastu mlađem od 18 godina, a ostanu aktivni u kriminalu nakon navršениh 20 godina starosti, beleži se povećanje dužine rezidualne karijere. Treće, za one prestupnike koji su aktivni u kriminalu na uzrastu od 30 godina, trajanje rezidualne karijere se povećava na očekivanih deset godina. Otuda, oni prestupnici koji su još uvek aktivni u svojim tridesetim godinama imaju najdužu rezidualnu karijeru. I konačno, u četrdesetim godinama dolazi do povećanja stope terminacije i time skraćivanja dužine rezidualne karijere. Farrington (Farrington, 2003) je, na osnovu podataka Kembridž studije o broju presuda do četrdesete godine starosti, utvrdio da prosečno trajanje kriminalne karijere iznosi 7.1 godina. Međutim, ukoliko se izuzmu prestupnici koji su izvršili samo jedan prestup i njihova dužina karijere računa kao nula, prosečna dužina ukupne kriminalne karijere dostiže 10.4 godina. Konačno, Lob i Samson (Laub & Sampson, 2003) su procenili da prosečna dužina karijere među tzv. Glekovim delinkventima⁸ koji su praćeni do svoje sedamdesete godine iznosi 25.6 godina za sve delikte, 9.2 godine za nasilne delikte i 13.6 godina za imovinske delikte.

⁸ U pitanju je 500 dečaka delinkvenata iz Bostona koje su od 1939. godine počeli longitudinalno da prate Sheldon i Eleanor Glueck. Deset godina kasnije uvedena je i kontrolna grupa nedelinkvenata.

Na osnovu rezultata ovih istraživanja pokrenute su brojne diskusije koje se tiču upućivanja prestupnika u institucije na duži vremenski period i usmeravanja tretmana na prestupnike koji se nalaze na kraju svoje karijere. Većina diskusija ipak je prevashodno usmerena na neracionalno rasipanje resursa unutar penalnog sistema. Naime, institucionalni tretman se u velikoj meri usmerava na prestupnike čija je kriminalna karijera završena pre isteka kazne zatvora, a u vezi sa tim nedovoljno se usmerava ka prestupnicima čija je kriminalna karijera tek na početku. Važnost pitanja uspešnosti tretmana hroničnih prestupnika i procene trajanja kriminalne karijere leži u karakteristikama uzrasnog doba prestupnika koji se upućuje u instituciju. Ishod može biti pozitivan samo u obimu u kome su prestupnici u institucionalni tretman intenzivno uključeni tokom onih stadijuma kriminalne karijere u kojima je prisutna visoka stopa individualnog kriminala (Blumstein et al., 1986). Nažalost, istraživanja o trajanju i prekidu kriminalne karijere su još uvek u povoju. Saznanja o ovim pitanjima biće od velikog značaja za unapređivanje efektivnosti kaznene politike i ekonomski isplativog korišćenja resursa penalnog sistema.

4. ZAKLJUČAK

Na osnovu prikazanih rezultata istraživanja dimenzija kriminalne karijere može se zaključiti da znanja o dugoročnim obrascima kriminalne aktivnosti prestupnika duž celokupnog životnog toka treba iskoristi za tretman hroničnih prestupnika. Najveći značaj u tretmanu prestupnika imaju mogućnosti prospektivne identifikacije prestupnika sa visokom individualnom stopom kriminala, kao i mogućnosti procene trajanja kriminalne karijere. Istraživanja o frekvenciji važna su za tretman hroničnih prestupnika u kontekstu usmeravanja i intenzivnije primene programa tretmana na prestupnike sa visokom individualnom stopom kriminala, kao i unapređenjem mogućnosti za njihovu prospektivnu identifikaciju. Sa druge strane, istraživanjima o dimenziji trajanja kriminalne karijere, a u vezi sa tretmanom prestupnika, naglašava se značaj pravovremene primene tretmana onda kada je kriminalna karijera pojedinca na sredini, čime se posledično sprečava i rasipanje resursa penalnog sistema na prestupnike koji su na kraju svoje kriminalne karijere. Posebno se ističe da dugotrajne kazne zatvora nisu efektivne kod prestupnika za koje se zna da su na kraju kriminalne karijere i da njihova efektivnost zavisi od rezidualnog trajanja kriminalne karijere. Međutim, novija istraživanja u kojima se kriminalna karijera prati i tokom boravka prestupnika u zatvoru ukazuju da dugotrajne kazne zatvora i primena institucionalnog tretmana ne doprinose prekidu kriminalne karijere kod svih prestupnika, već se i unutar zatvora prepoznaje mala grupa prestupnika koja nastavlja da vrši prestupe u visokim frekvencijama tokom boravka u institucijama (DeLisi, 2003). Stoga je veoma važno da se prilikom kreiranja i primene programa tretmana, u cilju unapređenja njihove efektivnosti, uključe ključna saznanja iz studija kriminalne karijere.

LITERATURA:

- (1) Ahonen, L., Farrington, D. P., Pardini, D., & Stouthamer-Loeber, M. (2021). Cohort profile: the Pittsburgh youth study (PYS). *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 7(3), 481-523. <https://doi.org/10.1007/s40865-021-00165-9>.
- (2) Auerhahn, K. (1999). Selective incapacitation and the problem of prediction. *Criminology*, 37(4), 703-734. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1999.tb00502.x>.
- (3) Blumstein, A., Cohen, J., & Farrington, D. P. (1988). Criminal career research: Its value for criminology. *Criminology*, 26(1), 1-35. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1988.tb00829.x>.
- (4) Blumstein, A., Cohen, J., & Hsich, P. (1982). *The duration of adult criminal careers*. School of Urban and Public Affairs: Carnegie Mellon University.
- (5) Blumstein, A., Cohen, J., Roth, J. A., & Visher, C. A. (1986). *Criminal Careers and "Career Criminals"*. National Academy Press. <https://doi.org/10.17226/922>
- (6) Canela-Cacho, J. A., Blumstein, A., & Cohen, J. (1997). Relationship between the offending frequency of imprisoned and free offenders. *Criminology*, 35(1), 133-176. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1997.tb00873.x>
- (7) Chaiken, J. M., & Chaiken, M. (1982). Varieties of criminal behavior. *Rand Report R-2814-NIJ*. Rand Corporation.
- (8) DeLisi, M. (2003). Criminal careers behind bars. *Behavioral Science and the Law*, 21(5), 653-669. <https://doi.org/10.1002/bsl.531>
- (9) Elliott, D. (1994). Serious violent offenders: onset, developmental course, and termination- The American society of criminology 1992 presidential address. *Criminology*, 32(1), 1-21. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1994.tb01144.x>
- (10) Farrington, D. P., Coid, J., & West, D. (2009). The development of offending from age 8 to age 50: Recent results from the Cambridge study in delinquent development. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 92(2-3), 1-14. <https://doi.org/10.1515/mks-2009-922-306>
- (11) Farrington, D. P., Tfofi, M., Crago, R., & Coid, J. (2014). Prevalence, frequency, onset, desistance and criminal career duration in self-reports compared with official records. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 24(4), 241-253. <https://doi.org/10.1002/cbm.1930>
- (12) Farrington, D. P., Lambert, S., & West, D. J. (1998). Criminal careers of two generations of family members in the Cambridge study in delinquent development. *Studies on Crime and Crime Prevention*, 7(1), 85-106.
- (13) Greenberg, D. F. (1975). The incapacitative effect of imprisonment: Some estimates. *Law and Society Review*, 9(4), 541-580. <https://doi.org/10.2307/3053339>
- (14) Greene, M. A. (1977). *The incapacitative effect of imprisonment on policies of crime*. University Microfilms.
- (15) Greenwood, P. M., & Abrahamse, A. (1982). Selective incapacitation. *Rand Report R-2815-NIJ*. Rand Corporation.
- (16) Greenwood, P. M., & Turner, S. (1987). Selective incapacitation revised: Why the high-rate offenders are hard to predict. *Rand Report R-3397-NIJ*. Rand Corporation.
- (17) Haapanen, R. (1990). *Selective incapacitation and the serious offender: A longitudinal study of criminal career patterns*. Springer-Verlag.
- (18) Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2003). *Share beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1q3z28f>
- (19) Piquero, A. R., Brame, R., & Lynam, D. (2004). Studying criminal career length through early adulthood among serious offenders. *Crime & Delinquency*, 50(3), 412-435. <https://doi.org/10.1177/0011128703260333>

- (20) Piquero, A. R., Farrington, D. P., & Blumstein, A. (2003). The criminal career paradigm. *Crime and Justice*, 30(1), 359-506. <https://doi.org/10.1086/652234>
- (21) Piquero, A. R., Farrington, D. P., & Blumstein, A. (2007). *Key issues in criminal career research: New analyses of the Cambridge study in delinquent development*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511499494>
- (22) Piquero, A. R., Hawkins, D., Kazemian, L., & Petechuk, D. (2013). *Criminal career patterns*. U.S. Department of Justice.
- (23) Reiss, A. J. (1988). Co-offending and criminal career. *Crime and Justice*, 10, 117-170.
- (24) Reiss, A. J. (1996). Co-offender influences on criminal careers. In: A. Blumstein, J. Cohen, J. A. Roth, & C. A. Visher (Eds.), *Criminal Careers and “Career Criminals”* (pp. 121-157). National Academy Press.
- (25) Shinnar, R., & Shinnar, S. (1975). The effect of the criminal justice system on the control of crime: A quantitative approach. *Law and Society Review*, 9(4), 581-611. <https://doi.org/10.2307/3053340>
- (26) Spelman, W. (1994). *Criminal incapacitation*. Plenum Press.
- (27) Visher, C. A., Roth, J. A. (1986). Participation in criminal careers. In: A. Blumstein, J. Cohen, J. A. Roth, & C. A. Visher (Eds.), *Criminal Careers and “Career Criminals”* (pp. 211-291). National Academy Press.
- (28) Wolfgang, M. E., Thornberry, T. P., & Figlio, R. M. (1987). *From boy to man, from delinquency to crime*. University of Chicago Press.
- (29) Wolfgang, M. E., Figlio, R. M., & Sellin, T. (1972). *Delinquency in a birth cohort*. University of Chicago Press.

CRIMINAL CAREER DIMENSIONS RESEARCH: IMPLICATIONS FOR THE TREATMENT OF CHRONIC OFFENDERS

A criminal career describes long-term patterns of criminal activity in the life-course of an offender. It is characterized by onset, persistence, escalation, and termination. Knowledge of the continuum of a criminal career and its dimensions is a direct prerequisite for understanding the development of criminal behavior, as well as for treating chronic offenders. Numerous research studies on criminal career and its dimensions, especially frequency and duration, make their contribution to the treatment of the so-called chronic offenders. Therefore, the aim of this paper is to show how the existing knowledge can be used in the treatment of chronic offenders by presenting the main research findings on the dimensions of the criminal career. After an explanation of the dimensions of a criminal career, the main findings of research on the dimensions of a criminal career are presented, and finally, the implications that may be relevant for improving the treatment of chronic offenders are presented.

KEYWORDS: *criminal career / dimensions of criminal career / treatment / chronic offenders*